

Шепетяк О. Апофатичне знання в концепції Т. Куна. // Ірраціональне підґрунтя раціональності (колізії, взаємовпливи, взаємопереходи). Матеріали учасників Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Полтава, 14 квітня 2009 року). – Полтава: Полтавський літератор, 2009. – С. 199-203.

ШЕПЕТЯК Олег Михайлович, м. Дрогобич, доктор філософії, викладач кафедри філософії та кафедри німецької філології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, викладач Дрогобицької духовної семінарії. Наукові зацікавлення: філософія мови, науки та пізнання, філософія релігії, логіка.

АПОФАТИЧНЕ ЗНАННЯ В КОНЦЕПЦІЇ Т. КУНА

У статті досліджується невивчений феномен апофатичного (негативного) знання в концепціях логічного позитивізму Віденського гуртка та критичного раціоналізму К. Поппера. Апофатичне знання, тобто знання про те, чим дійсність не є, репрезентується як недостатньо точне для використання в науці і техніці, проте достовірне і незмінне.

Ключові слова: апофатичне знання, логічний позитивізм, критичний раціоналізм.

Відколи існують люди, відтоді вони прагнуть знань. Меті отримання знань підкорена уся пізнавальна діяльність людини – чи не основна її діяльність. Сьогодні найбільш достовірним джерелом знань про світ вважається наука. Наукові знання фіксуються за допомогою суджень про предмет досліджень. В логіці судження ділять за якістю на стверджувальні та заперечні. І одні, і другі здатні фіксувати якісь знання. Однак знання, виражене за допомогою стверджувальних суджень, видається чіткішим та більше притягує увагу наукового співтовариства. Натомість знання, яке виражається заперечними судженнями, тобто знання про те, чим досліджуваний предмет не є, виглядає настільки розмитим та позбавленим шляхів практичного застосування, що його, на перший погляд, взагалі важко назвати знанням. Саме тому наукова та навчальна література переповнена стверджувальними судженнями та майже не має заперечних тверджень.

Однак не всі форми пізнання відкидали знання, яке виражається заперечними судженнями. В історії філософсько-богословської думки існували концепції, які головний наголос ставили саме на заперечне знання. Такі концепції формувались в рамках платонізму, олександрійської школи, важливу роль в якій відіграв Філон Олександрійський, та особливо у східно-християнській патристиці. В рамках богослов'я виробились два типи богословствування: катафатичний (позитивний) та апофатичний (негативний). В катафатичному богослов'ї про Бога говорять стверджувальними судженнями. Проте прихильники апофатичного богословського методу дотримуються думки, що Божественна сутність є непізнавальною для людського розуму та не може бути вираженою стверджувальними судженнями. Про Бога можна говорити тільки заперечними судженнями, відсікаючи все те, що не може бути притаманним Богові.

В європейській культурі апофатичний метод був притаманним тільки богослов'ю східного християнства. В рамках відомих концепцій теорії науки про цей метод мови не велось. Втім видається, що деякі науково-методологічні вчення ХХ століття вкрай наблизились до визнання специфічної реальності апофатичного методу. Найбільш вираженим наближення до апофатичного методу можна спостерігати в ученні американського історика та теоретика науки Томаса Самуеля Куна, світову славу якому принесла публікація в 1962 році в Chicago University Press праці "The Structure of Scientific Revolutions" ("Структура наукових революцій"). Відразу ж зазначимо, що Т. Кун у своїх творах ніколи не писав про апофатичний метод та не формулював його. Викладені в цьому дослідженні думки про схожість учення американського вченого з основами апофатичного методу є радше висновками, до яких ми дійшли аналізуючи його ідеї.

Т. Кун розділяв історію пізнавальної діяльності на два періоди. Перший отримав назву "протонаука". Це підготовчий етап до наукового пізнання, в якому формуються методи, предмети та традиції майбутньої науки, але ще не помітні ярко виражені форми науковості. З причини незавершеного формування вагомих складників наукового пізнання, між вченими протонауки немає згоди щодо основних цілей та засобів їх діяльності. Вчені протонауки об'єднуються у різні школи, між якими немає тісних зв'язків, та які ще не сформували монолітного наукового співтовариства [3, 356]. Наявність шкіл, між якими часто спостерігаються великі відмінності, спричинює кілька факторів, які гальмують науковий прогрес. Першим із них є постійні дискусії, які ведуться між представниками різних шкіл щодо методів науково-дослідної роботи, чіткого окреслення предмету вивчення, цілей досліджень тощо. На ці дискусії вчені нерідко витрачають значно більше часу та зусиль, ніж на предметні дослідження. Другим гальмівним фактором є повільний процес підготовки фахівців до дослідницької роботи. Кожен молодий учений, який прагне розпочати протонаукові дослідження, вимушений зробити вибір, до якої саме школи приєднатися. Для цього вчений-початківець вимушений принаймні поверхово ознайомитись з усіма основними напрямками царини, яка його цікавить. Третім фактором є неможливість порівнювати результати своїх досліджень та об'єднати зусилля. Вчені можуть обговорювати свої напрацювання тільки зі своїми однодумцями, представниками шкіл, до яких і самі належать. Вчені інших традицій не спроможні їх зрозуміти, оскільки вони стоять на різних світоглядних, методологічних, аксіологічних засадах.

Дискусії в рамках протонауки не є вічними. Вони припиняються, коли одна зі шкіл долає інших. В наслідок цієї перемоги домінуюча школа визнається єдино правильною, її панівні теорії отримують загальне визнання, а вчені об'єднуються в єдине наукове співтовариство [1, 65]. Загально визнані світоглядні, предметні, методологічні основи школи-переможниці Т. Кун називає парадигмою [4, 312]. Формування парадигми є першою в історії певної царини науки науковою революцією, яка перетворює протонауку в нормальну науку [5, 67].

На етапі нормальної науки зникають недоліки протонауки [1, 26]. Всі учасники наукового співтовариства, яке тепер єдине в основних своїх поглядах, визнають спільне окреслення предметів та методів дослідження. Вчені більше не дискутують над цими проблемами, а скеровують свій час та зусилля на науково-дослідну роботу. Вони можуть об'єднувати свої зусилля для покращення якості досліджень. Молоді науковці не витрачають часу на вибір групи, до якої хотіли би примкнути. Парадигма нормальної науки дбає про підготовку високопрофесійних кадрів. Школа, підручники, навчальний процес покликаний не тільки дати вченим-початківцям необхідні для подальшої роботи знання і компетенції, а й основні напрями їхніх досліджень та готовий набір питань, які необхідно прояснити для вдосконалення парадигми [2, 312]. Ці питання Т. Кун називає загадками.

Вирішуючи загадки, вчені врешті-решт стикаються з такими проблемами, які не здатні вирішити за допомогою теоретичних та методологічних основ існуючої парадигми. Ці проблеми, які Т. Кун назвав аномаліями, накопичуючись, переконують молодих та прогресивних науковців у неспроможності парадигми. Коли науковці, які втратили довіру до парадигми, стають більшістю в науковому співтоваристві, то вони випрацьовують нову парадигматичну теорію, яка буде здатною вирішити аномалії. Старші, консервативні вчені, які не бажають поділяти нових віянь, опиняються на периферії наукового співтовариства. Так відбувається наступна наукова революція. Хід змін парадигм є постійним.

Характерною рисою наукової революції є повне заперечення старої парадигми та творення нової з нуля. Нова парадигма, на думку Т. Куна, нічого не переймає від своєї попередниці.

Розвиваючи думки Т. Куна, підходимо до наступних ідей. Наукова парадигма є набором певних суджень про предмет досліджень. Якщо під час наукової революції відбувається повне заперечення старої парадигми, то така ситуація рівносильна логічній операції заперечення (негації) набору всіх суджень, які входили в склад відкинутої парадигми. Теоретично-методологічний структура старої відхиленої парадигми залишиться на сторінках

підручників та монографій з історії науки як хибне та заперечене вчення. Але не тільки. Увіковічена історією науки, відкинута парадигма залишиться на завжди в пам'яті вчених як теорії, на які накладене табу щодо їх використання в науці. Вчені знатимуть ці теорії, але знатимуть їх як хибні, як такі, які не варто застосовувати. Якщо наукове співтовариство знатиме ці теорії, то вони входять до набору знань вчених. Це знання є негативним, іншими словами апофатичним. Апофатичне знання не можна вважати пасивною інформацією. Вони впливають на визначення методик подальшої роботи вчених, обмежуючи кількість альтернативних методик.

Доки існуватиме наука, доти апофатичне знання зберігатиметься у своєму статусі. Будь-яке катафатичне знання, тобто таке знання, яке описується стверджувальними судженнями, змінне та недовговічне, оскільки його живучість обмежується періодом між науковими революціями. Безперечно, катафатичне знання є точнішим та придатнішим для практичного використання. Однак можливість його заперечення в рамках наукової революції позбавляє його достовірності, дозволяючи щонайбільше визнавати його ймовірним та прагматично-допустимим. Апофатичне знання, натомість, заперечене одного разу, залишається таким на завжди та не допускає появи сумніву щодо зміни його статусу.

1. Kuhn Th. S. Die Struktur wissenschaftlicher Revolutionen. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1976. – 239 S.
2. Kuhn Th. S. Entstehung des Neuen. Studien zur Struktur der Wissenschaftsgeschichte. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1977. – 435 S.
3. Kuhn Th. S. The Function of Dogma in Scientific Research. // Crombie A. C. Scientific Change. Historical studies in the intellectual, social and technical conditions for scientific discovery and technical invention, from antiquity to the present. – London, 1963 – S. 320-378.
4. Masterman M. Die Natur eines Paradigmas. // Kritik und Erkenntnisfortschritt. Herausgegeben von Lakatos I, Musgrave A. – Braunschweig, 1974 – S. 58-101.
5. QUITTERER J. Kant und die These vom Paradigmenwechsel. – Frankfurt am Main, 1996. – 243 S.